

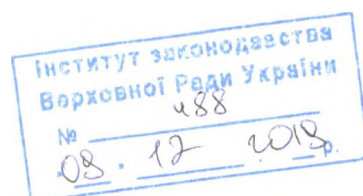
До Спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01
Інституту законодавства Верховної Ради України
04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Деркача Андрія Леонідовича на тему: «Захист прав людини у конституційному процесі: питання теорії та практики», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право і муніципальне право та 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми дослідження. Дослідження А.Л. Деркача пов'язано з надзвичайно важливою проблемою впливу міжнародного права на конституційні механізми захисту прав людини. Як відомо, висока варіативність національних механізмів конституційної юстиції та потужні масиви схвалюваних ними рішень становлять значний виклик щодо якісних та комплексних наукових узагальнень відповідних процесів, визначення сильних та слабких сторін кожного національного варіанту конституційного правозахисту, окреслення спільних невирішених питань таких механізмів та рівень захисту прав людини в кожній країні та його відповідність універсальним та регіональним міжнародним стандартам. В Україні це питання набуло особливого значення після запровадження інституту конституційної скарги та відповідної перебудови системи органів конституційної юстиції, що супроводжується зростанням кількості доктринально невирішених питань, пов'язаних як з новими умовами звернень фізичних та юридичних осіб до Конституційного Суду України, так

й через відхилення цим органом абсолютної більшості поданих за останні три роки конституційних скарг.

Варто констатувати, що питання удосконалення механізмів конституційної юстиції, захисту прав людини в рамках конституційного судочинства, наявності відповідних міжнародних стандартів та механізмів їх застосування підіймалося в роботах багатьох науковців. Водночас аспекти історичного розвитку, іноземного досвіду та міжнародних стандартів захисту прав людини в рамках конституційного судочинства у наукових працях досі залишаються недослідженими, а запровадження у вітчизняному правовому полі інституту конституційної скарги поки загалом стало предметом лише окремих оглядових публікацій.

Все це зумовлює високу ступінь актуальності дисертаційного дослідження, яка є першим у науках конституційного та міжнародного права комплексним дослідженням цієї багатоаспектної проблеми. Вона належить до важливих проблем теорії не лише сучасного міжнародного права, але й конституційного права, що має велике практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні, їх достовірність і новизна. Метою дисертації є здійсненні комплексного наукового аналізу національних механізмів захисту прав людини в рамках діяльності конституційної юстиції країн світу та міжнародних стандартів в цій сфері. В рамках дисертації було встановлено та визначено нові наукові результати, що дозволило запропонувати авторські категорії, пропозиції та висновки з низки напрямів міжнародного та конституційного права.

Науково обґрунтованою представляється структура роботи, що зумовила послідовний та логічний виклад матеріалу роботи та дозволила автору достатньо глибоко дослідити обрану тему і сформулювати відповідні висновки, що, безумовно, мають теоретичне і практичне конституційно-

правове та міжнародно-правове значення. Структура дисертації зумовлена поставленими метою та завданнями дослідження, вона складається зі вступу, п'яти розділів, тринадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

В першому розділі роботи досліджено окремі аспекти захисту прав людини у теорії конституціоналізму, ретроспективний аналіз практики захисту прав людини в умовах тоталітарних режимів та ключові питання обґрунтування в сучасних соціальних науках публічного захисту прав людини (стр. 25-93 дисертації). **У другому розділі** досліджено еволюцію становлення міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини, виокремлено конституційно-правові моделі правозахисту, розкрито коло повноважень суб'єктів конституційної юстиції у низці іноземних країн (стр. 93-143 дисертації). **Третій розділ** дисертації присвячено дослідженню взаємного впливу механізмів захисту прав людини на міжнародному універсальному і міжнародному регіональному рівнях та національних конституційних систем захисту прав людини (стр. 143-203 дисертації). **Четвертий розділ** розкриває етапи становлення конституційних механізмів захисту прав людини в Україні, зокрема і передусім в контексті євроінтеграційних процесів в Україні (стр. 203-278 дисертації). **У п'ятому розділі** досліджено практику розгляду конституційних скарг Конституційним Судом України крізь призму міжнародно-правових зобов'язань України в сфері прав людини (стр. 278-314 дисертації).

Робота відрізняється якісним рівнем дослідження міжнародно-правових джерел про запровадження та функціонування конституційних механізмів правового захисту. Відмічено значну роль програмних нормативних актів у сфері судової реформи та національної безпеки, коаліційних та урядових програм, програм у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України у сфері розвитку вітчизняної моделі

конституційної юстиції із одночасною констатацією того, що запровадження конституційної скарги у нашій державі носило насамперед не запрограмований, а ситуативний характер.

Зокрема, автор правий, коли зазначає, що виникнення універсальних механізмів захисту прав людини сприяло удосконаленню відповідних національних моделей правозахисту і, зокрема, роботі органів конституційної юстиції. Зосередження уваги саме на конституційній юстиції має ключове значення для розуміння логіки наданої роботи. Звернення органа конституційної юстиції до міжнародно-правових норм про права людини змінює той кут зору, під яким досить часто дивляться на органи конституційної юстиції та акти, що вправі застосовувати такі органи. Автор поклав в основу свого висновку низку теоретичних узагальнень, серед яких звернувся до гіпотези існування наднаціонального конституціоналізму, що відображає право особи на звернення за захистом порушених прав, втілене у приписах Статуту ООН, Загальної декларації прав людини 1948 р. та низці інших універсальних міжнародно-правових актів. З таким висновком можна погодитися.

Дисертант звертає увагу на те, що інтенсифікація цих процесів відбулася з початку XXI ст., коли конвенційні органи запровадили спрощену звітність, за якою доповіді визначаються переліками запитань, наданими комітетом конкретній державі, із значною увагою до національних конституційних механізмів захисту прав людини. Така практика впливає не лише на становлення глобальних відносин конституціоналізму, але й на конституційні правопорядки окремих держав.

Основним універсальним міжнародно-правовим стандартом захисту прав людини автор називає Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., яким встановлено загальні та судові стандарти захисту

державою прав людини, які мають виконуватися в рамках національних конституційних процесів, зміст цих стандартів визначається наданими Комітетом з прав людини ООН загальними роз'ясненнями та практикою Комітету. Водночас, в дисертації звертається увага на те, що питання ролі органів конституційної юстиції у захисті гарантованих Пактом прав, їх статусу як ефективного засобу національного захисту, поширення на конституційні суди стандартів Пакту в якості юридично обов'язкових для застосування, залишаються відкритим. Звертаючи увагу на цю проблему, дисертант зазначає, що істотним фактором уніфікації механізмів захисту прав людини органами конституційної юстиції є прагнення конвенційних органів, насамперед таких, як вказаний Комітет, узагальнювати відомості про національні моделі правозахисту та робити відповідні пропозиції щодо їх удосконалення. Дисертант досліджує переваги і недоліки такої практики міжнародних органів та робить висновки щодо можливих тенденцій її розвитку. Цікаво, що проблема застосування практики Комітету з прав людини лишається не вирішеною в Україні, так само, як вона не була вирішеною в колишньому СРСР.

Продовжуючи міркування у цьому напрямку дисертант ставить питання про відповідність конституційних судів стандартам ефективності, що опрацьовані міжнародними конвенційними органами з захисту прав людини.

В цьому контексті цікавими є думки та висновки дисертанта щодо специфіки нормативного запровадження в Україні інституту конституційної скарги із доведенням обмеження гарантованих Конституцією можливостей заявника на рівні профільного закону та регламентних актів, з визначенням таких проблемних аспектів процедури конституційної скарги як широкі повноваження Секретаріату Конституційного Суду, неврегульованість питання надання правової допомоги заявнику тощо.

Важливими є положення дисертації, рlv'язані з проблемами так званого "правозахисного" виміру сучасних національних механізмів конституційної юстиції, включно із аспектами змісту попереднього вичерпання правового захисту, меж прав, що підлягають конституційному захисту, оскарження дій та рішень конституційного суду, конкуренції юрисдикцій загальної, конституційної та наднаціональної юстиції.

Слід підтримати висновок автора про те, що запровадження в Україні інституту конституційної скарги у 2016-2017 роках відрізнялося тривалим характером законодавчої реалізації конституційних приписів та певним обмеженням гарантованих Конституцією можливостей заявника на рівні профільного закону та регламентних актів. Таке обмеження полягає в законодавчій забороні подання конституційних скарг юридичними особами публічного права та тлумачення норм Конституції України за конституційними скаргами, встановлення хронологічних обмежень щодо подання конституційної скарги. Очевидно проблемними аспектами процедури конституційної скарги стали повноваження Секретаріату Конституційного Суду щодо первинної оцінки відповідності конституційної скарги нормам закону та аспекти надання правової допомоги заявнику, можливість подання колективних конституційних скарг та оскарження нормативних актів, що мають силу закону України.

Висновки, сформульовані в дисертації, в цілому є обґрунтованими та достовірними, ґрунтуються на аналізі значного обсягу нормативних джерел, вітчизняної та зарубіжної доктрини. Зміст дослідження свідчить про те, що визначені в ньому завдання висвітлено в достатній мірі. Сформульовані положення і висновки є цілком обґрунтованими та характеризуються науковою новизною.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. Дисертація має відношення до дослідження важливої теоретичної проблеми

впливу міжнародного права на конституційне право. Висновки, отримані особисто дисертантом, характеризуються як такі, що є внеском в правову науку та сприяють її подальшому розвитку. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих висновків та пропозицій, зокрема у науково-дослідній сфері, правотворчій діяльності, у навчальному процесі, зокрема для підготовки матеріалів для навчальних дисциплін «Міжнародне право прав людини», «Європейське право прав людини», «Конституційне право», «Конституційний процес», «Конституційна юстиція» тощо.

Повнота викладу основних наукових результатів дисертаційного дослідження в опублікованих наукових працях. Основні наукові результати та практичні висновки дисертації були викладені в 23 індивідуальних публікаціях автора, зокрема у 19 статтях у наукових фахових виданнях України з юридичних наук а також у 4 статтях в іноземних періодичних правничих виданнях та наукових виданнях України, які індексовані в міжнародних наукометричних базах, а також – у 10 опублікованих тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях, круглих столах та семінарах.

Повнота викладу результатів дослідження відповідає встановленим вимогам. Кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст, свідчить про достатній та належний рівень апробації отриманих результатів.

Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації. Автореферат відповідає змісту дисертації та відображає результати наукового дослідження. Зміст автореферату характеризується точністю і логічністю викладу матеріалу, зрозумілістю та цілісністю.

Дисертація та автореферат Деркача А.Л. підготовлені на належному наукового рівні та відповідають вимогам, що ставляться до підготовки та оприлюднення таких робіт.

Дискусійні положення та зауваження дисертації.

1. На нашу думку, потребує уточнення назва дисертації. Дисертант насправді досліджує надзвичайно тонку і сенситивну сферу впливів міжнародного права на конституційне право, і зокрема, на конституційні механізми захисту прав людини. Тому мені б здавалось, що дисертація могла б мати назву: «Вплив міжнародного права на захист прав людини у конституційному процесі: питання теорії та практики». Така назва точніше б відобразила акценти здійсненого дослідження.

2. Більшого обґрунтування вимагає положення щодо запровадження конституційного провадження за індивідуальними скаргами про захист прав особи як форми рятування Європейського суду з прав людини від перевантаження (стр. 169 дисертації). Зазначимо, що це в принципі не знімає питання можливого порушення прав особи самим Конституційним судом, додаткової тривалості національної судової процедури (із включенням до неї етапу конституційного провадження) або аспектів незастосування, невірною чи невігідною заявнику застосування конституційним судом положень Конвенції 1950 р.

3. Як свідчить світова практика, існування інституту конституційної скарги може привести до виникнення проблеми конкуренції двох процесуально-правових порядків, в яких розглядається справа заявника, а також проблема дотримання інтересів третіх та інших осіб у справі, яка розглядалася судом загальної юрисдикції до подачі конституційної скарги (стр. 236 дисертації).

Невирішеним є й питання виконання рішення Конституційного суду України в рамках первинного провадження та інших справ у загальних судах з аналогічних правових підстав.

Певним викликом є й диспозиційність та дискреційність дій судді, який може (але не має) передати справу щодо конституційності застосованого ним

акту до Конституційного суду України, а також питання врахування ним у цій ситуації позиції сторін справи.

Висновки дослідження були б повніші, якщо б автором було сформульовано пропозиції щодо внесення змін до українського законодавства для більш чіткішого розмежування процесуальних порядків судів загальної та конституційної юрисдикції, зокрема з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, рекомендацій Венеційської комісії тощо.

4. Було б доцільним сформулювати чітку позицію автора щодо врегулювання у законодавстві питання надання правової допомоги заявнику при формуванні, поданні та представленні останнього кваліфікованим юристом (адвокатом) на засіданні Конституційного Суду під час розгляду конституційної скарги, зокрема можливості звернутися за безкоштовною правовою допомогою при складанні скарги та дотримання порядку її подання.

5. На нашу думку, недостатньо повно викладена позиція автора щодо вирішення деяких проблем захисту прав людини в конституційному судочинстві, зокрема, щодо процедури виконання рішення Конституційного суду (стр. 266 дисертації).

6. Дослідження значно виграло б від більш широкого використання зарубіжної юридичної доктрини в частині обґрунтування міжнародного конституціоналізму.

У цілому, висловлені зауваження запрошують автора, А.Л. Деркач, до наукової дискусії, не применшуючи наукового та практичного значення дослідження, проведеного ним, та не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Загальний висновок. Дисертація Деркача Андрія Леонідовича на тему «Захист прав людини у конституційному процесі: питання теорії та

практики» є цілісним, завершеним дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне і практичне значення та відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р., № 567 від 27 липня 2016 р.), а її автор – Деркач Андрій Леонідович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право і муніципальне право та 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

**Професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського
Національного університету
імені Тараса Шевченка,
член-кореспондент НАПрН України**

М.В. Буроменський

ПІДПИС ЗАСВІДАЮЧОГО
ВЧЕННИЙ СЕКРЕТАР НДЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
28.11. 2019р.

